

[Skip to navigation](#)

FAM

Finnish Association for Avantgarde and Modernism

20 tammikuun, 2023 [irmelih](#)

Intermediaalisuus, kirjallisuus, kokeellisuus

Juha-Pekka Kilpiö & Laura Piippo

Miksi intermediaalisuutta? Miksi nyt?

Medioiden sekoittuminen ja sekoittaminen on yksi nykyistä mediakulttuuria näkyvimmin leimaavista piirteistä. Intermediaalisuus on kaikkialla ja kaiken välissä. Kuten syyskuussa julkaistu artikkelikokoelma *Intermediaalinen kirjallisuus* (<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9386-3>) johdannossaan määrittelee: "Laajimmillaan intermediaalisuus viittaa kaikkiin sellaisiin ilmiöihin, joihin tavalla tai toisella liittyy useampi kuin yksi media. *Media*, latinan sanasta *medius*, 'keskellä', 'välissä', on sananmukaisesti kaikkialla, keskiössä. Etuliite *inter*- viittaa periaatteessa samaan asiaan, sillä sekin merkitsee 'välissä', 'seassa' tai 'keskuudessa'." (Piippo & Kilpiö 2022, 7.)

Median käsitteen määrittely on tunnetusti ollut hankalaa, mikä on johtanut sen laajaan mutta epätäsmälliseen käyttöön. Intermediaalinen tutkimus on usein ottanut lähtökohdaksi ajatuksen, että on olemassa *konventionaalisisessa mielessä* erillisiä medioita. Tämän kaltaiset erottelut ovat teoreettisesti tuotettuja, mutta niillä voi silti olla käytännöllistä arvoa. Intermediaaliset teokset voivat esimerkiksi tukeutua vakiintuneisiin mediaalisiin kehyksiin, hyödyntää oletuksia ja konventioita, joitten mukaan medioita erotellaan, ja toimia niitä vasten tai vastaan (Rajewsky 2010, 62–65). Käsitteelliset jaottelut voivat siis auttaa tuottamaan ja tunnistamaan erilaisia intermediaalisuuden tilanteisia muotoja lukitsematta kuitenkaan medioiden rajoja olemuksellisesti. Irina Rajewsky (mt., 53) muistuttaakin tarpeellisesti, että vastaanottaja kohtaa aina yksittäisen teoksen, ei median käsitettä tai jonkinlaista yleistä mediaa kaikkineen.

Kirjallisuus kieleen ja tekstiin erityisen vahvasti kiinnittyvänä taiteenlajina tarjoaa kiinnostavan ja tutkimuksen kannalta hedelmällisesti rajautuvan näkökulman intermediaalisuuteen. Intermediaalinen kirjallisuus puolestaan liittyy osaksi pitkää perinnettä. Samalla se muuttuu nykykulttuurissa aina vain keskeisemmäksi ilmiöksi. Kannattaa siis varoa kahta merihirviötä: "tämmä muuttaa kaiken" ja "onhan tätä jo nähty".

Jos ajatellaan aivan yksinkertaista tapausta, medioiden tai taideteosten representaatiota kirjallisuudessa, voi aloittaa viimeistään kirjoitetun kirjallisuuden alusta eli Homeroksen *Iliasta*. Akhilleuksen kilven taonta 18. laulussa on esimerkillinen ekfrasis, sanallinen kuvaus kuvataideteoksesta.

Vielä suuremmalla syyllä samaa ilmiötä kannattaa tutkia nykykirjallisuudessa, jossa se viettää laajempiin kysymyksiin, kuten siihen, miten ja millaisena teknologiaa esitetään. On vaikea kuvitella nykyistä aikalaisromania, jossa ei viitattaisi mihinkään toiseen mediaan. Jopa postapokalypsin keskellä löytyy aina mediamenneisyyden fragmentteja: piirroksia, valokuvia, parhaassa tapauksessa toimiva View-Master.

Tuollainen viittaus voi saada aikaan toden tuntua ja toimia realismin palveluksessa. Niin on aivan hyvä. Se osoittaa, että kaikkeen kirjallisuuteen voi ottaa intermediaalisen näkökulman. Intermediaalisuus on silti vahvemmin yhteydessä kaikkeen kokeelliseen ja muototietoiseen. Se johtaa kirjallisuuden raja-alueille ja hämärävyöhykkeille. Luovimalla medioiden välissä luodaan uusia muotoja.

Transmediaalinen esimerkki tällaisesta luovivasta tekniikasta on kollaasi, jonka "syntyhistoriassa yhdistyvät sekä maalareiden että runoilijoiden, sekä kuva- että sanataiteen työt, ideat ja oivallukset" (Keskinen ym. 2018, 8). Sen alkuperä on niin kutsutuissa *cento*-runoissa noin 300-luvulla. Centon materiaalina käytettiin eri lähteistä poimittuja runon säkeitä, joista koostettiin uusi teksti. Suosituin lähde oli Vergilius. Eriperäisten ainesten kytkeminen on mahdollista monessa mediassa, ja nykymerkityksessään kollaasi paikannetaan yleisesti Pablo Picasson (1881–1973) ja Georges Braquen (1882–1963) käyttämiin sommittelutekniikoihin.

Näitä vakiintuneina esiintyviä määritelmiä on myös haastettu. Harri Kalha huomauttaa, että 1800- ja 1900-lukujen taitteen postikorttitaiteessa, joka rakentui valokuvien ja niiden osien yllättävälle sommittelulle, "kollaasi kehittyi moderniksi ilmaisukeinoksi paljon ennen" Picasson ja Braquen kokeiluja (Kalha 2012, 206). Samassa hengessä on kiinnitetty huomiota ajan sanomalehtiestetiikan kollaasimaisuuteen (Banash 2004), jolla taas on ollut vaikutuksensa maalaustaiteeseen. Sittenkin kollaasista on tullut vakiokalustoa kirjallisuuden, visuaalisten taiteiden ja elokuvan kentillä. Ylipääntään transmediaalinen tarkastelu auttaa suhteellistamaan keinojen historiaa ja niihin liitetyjä uutuusoletuksia.

Vaikka perinteiset mediarajat eivät enää ole esimerkiksi digitaalisessa mediassa vedenpitäviä, itse median kategoriaa ei kannata heittää pesuveden mukana. Nyt kun mediat pyrkivät sulautumaan kaikkeen elämään entistä saumattomammin, muuttumaan läpinäkyviksi ja "luonnollisiksi" (vrt. Roine & Piippo 2021, 7), ei sekoittuminen itsessään tuota samanlaisia vaikutuksia kuin aiemmin eivätkä kaikki rajanylitykset ole pelkästään ihanteellisia. Siksi pitäisi pyrkiä aivan päinvastaiseen. Mitä oudommaksi, näkyvämmäksi ja hankalammaksi media tehdään, sen parempi.

*

Intermediaalisen ajattelun historiasta löytyy kelpo viitepisteitä myös nykykeskusteluun. On syytä nostaa esiin muuan hahmo, joka on suotta kadonnut näköpiiristä, nimittäin Dick Higgins (1938–1998), yksi Fluxus-ryhmän perustajajäsenistä (ks. myös Eskelinen 2022, 253–266).

Jopa siinä joukossa Higginsin tuotanto on harvinaisen monialainen: siihen kuuluu kuvataidetta grafiikasta maalauksiin, kirjallisuutta visposta runogeneraattoreihin, Fluxus-juttuja performansseista tapahtumanuotteihin (*event scores*). Hän yhdisti luontevasti tutkimusta ja taiteellista toimintaa ja kirjoitti muun muassa perusteellisen kuvarunoushistoriikin *Pattern Poetry. Guide to an Unknown Literature* (1987). Higginsin perustaman Something Else Press -kustantamon listalla on keskeisiä

Fluxus- ja muita 1960–70-luvun kokeellisia teoksia, kuten Bern Porterin *Found Poems*, Daniel Spoerrin *The Anecdoted Topography of Chance* ja Emmett Williamsin *Anthology of Concrete Poetry*, samoin Gertrude Steinia, Marshall McLuhania ja Jackson Mac Low'tä.

Higgins kehitti 60-luvulla *intermedia*-termin kuvaamaan teoksia, jotka osuvat tunnettujen medioiden väliin. Se on eri asia kuin vaikkapa sekatekniikka (*mixed media*). Intermediassa komponentit sulautuvat niin perusteellisesti, ettei niitä voi enää hahmottaa erillisinä. 1960-luvulla edustavin tapaus on *happening*, jossa yhdistyvät kollaasi, musiikki ja teatteri mutta ilman ennalta asetettuja sääntöjä. (Higgins 2018, 24–28.)

Laskennallisen kirjallisuuden ystävät: Luonto (2022, Oodi). Kuva: Kiiltomato-Lysmasken.

Hyvä esimerkki viimeaikaisesta kategorioitten sekoittelusta on digitaalinen teos *Luonto*, jonka Laskennallisen kirjallisuuden ystävät -työryhmä pystytti Oodiin toukokuussa 2022 (ks. myös Piippo 2022; Sallinen 2022). Ryhmään kuuluvat Tatu Pohjavirta, Eino Santanen ja Pekka Uronen. Teos on tulossa uudelleen esille keväällä 2023.

Teos perustuu haastatteluaineistoon, jossa viisi helsinkiläistä kertoo luontokokemuksistaan. Henkilöiden kertomukset kuullaan nauhalta, ja sama materiaali kulkee litteroituna kahdella näyttöseinällä siten, että lukija/kuulija/käyttäjä voi ohjailta tekstin liikettä. Lisäksi mukana on jonkin verran löydettyä materiaalia sekä Eino Santasen kirjoittamaa tekstiä. Luontokertomukset – lemmikkikissan luonnekuvasta perinteikkääseen kalastuslastuun – ovat kiinnostavia ja sympaattisia, *inhimillisiä* sanan kaikissa merkityksissä.

Kieli on läsnä puheena, tekstinä, animoituna ja installloituna. Kuten kybertekstiteoria opettaa, ei ole olennaista, mitä yhtä mediaa teos edustaa, vaan miten teksti käyttäytyy ja miten sitä käytetään.

Luonto kommentoi hauskaasti ajatusta luonnollisesta käyttöliittymästä. Käyttäjälle ei tarjota erityisen aktiivista roolia, mutta ratkaisu on temaattisesti mielekäs. Käyttäjä ei voi lisätä teokseen omaa tekstiään eli luoda uutta luontoa. Viime kädessä kaikki hänen toimintansa, kuten tekstin manipulointi, vain häiritsee luonnon omaa prosessia.

Hilpeää kyllä, mukana on jopa hieman 60-lukulaista intermediaa happeningin mielessä. Kun tilaan tulee muita ihmisiä, he muuttuvat osaksi teosta. Osa *Luonnon* viehätystä on seurata, miten ihmiset käyttäytyvät tekstin äärellä: fetisisti hieroo seinää koko ruumiillaan, paranoiidi etsii keskusyksikköä seinän takaa, kirjallisuudentutkija yrittää kuvata ja nauhoittaa kaiken, jotta voi kirjoittaa artikkelin kymmenen vuotta myöhemmin... Ja jos välillä on hausempaa katsella lattialla ryömivää vauvaa kuin seinällä ryömivää tekstiä, teos kestää senkin.

*

Intermediaalisesti kiinnostavia tuloksia saadaan niinkin, että tarjolla on vähemmän käytettävää tai ei käytettävää lainkaan. Mediarajoja voi ylittää mutta median voi myös rikkoa.

Näin tapahtuu Mika Taanilan teossarjassa *Film Reader* (2017). Sarjan teoksia on parhaillaan esillä samannimisessä näyttelyssä Turun Ars Novassa. Raaka-aineena on elokuva-aiheisia kirjoja, joita Taanila on muokannut esimerkiksi leikkaamalla ja kaivertamalla. Joukkoon kuuluu hakuteoksia, elämäkertoja, elokuvatutkimuksia, ohjekirjoja elokuvantekijöille ja vastaavaa. Mitään ei ole lisätty, materiaalia on vain vähennetty. Osaa on käsitelty pikkutarkasti skalpellilla, osaa hyökkäävämmiin ampuma-aseella.

Mika Taanila: Tongue (2017, from the series Film Reader, 218x145x28 mm). Kuva: Johnny Korkman.

Garrett Stewartin termin voi sanoa, että kirjat on *demedioitu*. Stewart analysoi muunneltuja kirjoja (*altered books*), joissa kirjoista muokataan veistoksen kaltaisia esineitä ja asetetaan ne näyttille kuvataiteena, mutta hän painottaa termillään vielä sitä, että teksti ei ole luettavissa vaan se on neutraloitu, jolloin jäljelle jää materiaalinen alusta (Stewart 2010).

Tämä kuvaa hyvin Taanilan teoksia, mutta niissä mukaan tulee ylimääräinen kytkentä. Ne ovat ensin intermediaalisia ja sitten demediaalisia. Elokuviin viitataan kirjoissa tekstin ja still-kuvan keinoin. Kirjat on puolestaan muokattu kuvataiteeksi. Lopputuloksessa säilyy silti jälkiä elokuvista.

Tekniikka tuo ilmi erikoislaatuisia näkymiä. Varsinkin runsaasti kuvitetut niteet tuottavat montaasin tai kollaasin kaltaisia vaikutelmia, kun eri sivujen kuvat kohtaavat uudessa yhteydessä. Painetusta kirjasta vapautuu potentiaalia, joka ei paljastuisi normaalisti lehteillessä.

Yllättävin seikka on se, miten aineellinen tuntu vahvistuu, vaikka teokset ovat näytteillä veistosten tapaan eikä niihin kuulu koskea. Kirjaveistokset tulevat ilmi konkreettisina esineinä toisin kuin niiden entisessä elämässä, jossa aineellisuus palvelee käyttöä eikä sillä ole merkitystä itsessään.

Dick Higgins muistuttaa intermedia-terminsä avulla siitä, että avantgarde, kokeellisuus ja uutuus ovat suhteellisia määritelmiä. Jokin intermediana alkanut ilmiö voi kohta vakiintua omaksi lajikseen. Siksi intermediaalinen ajattelu johdattaa etsimään aina uusia yhdistelmiä. Intermedia ei ole sinänsä parempi kuin jokin toinen muoto, mutta se osoittaa, millaisia mahdollisuuksia on käytettävissä. Intermediaalinen ajattelu ja uuden etsintä lupaavat paljon, niin taiteelle kuin sen tutkimuksellekin.

Intermediaalinen kirjallisuus (2022) vastaa osaltaan tähän tutkimustehtävään. Teoksen johdanto esittelee tutkimuskenttää ja sen keskeisiä termejä. Sen jälkeen kokoelma on koostettu niin, että kukin artikkeli käsittelee kirjallisuutta suhteessa johonkin toiseen mediaan. Heta Marttinen tarkastelee Veera Salmen ja Emmi Jormalaisen *Puluboi ja poni* -lastenkirjasarjaa (2012–). Kirjoissa kuvaillaan monia medioita, mutta ne ovat itsekin graafisesti monimuotoisia ja metamediaalisia. Asetelmaa laajentaa vielä kirjojen sovitukset televisiosarjaksi. Oskari Rantala yhdistää intertekstuaalista ja intermediaalista analyysia kohdoteoksenaan Alan Mooren ja Kevin O’Neillin sarjakuvasarja *Kerrassaan merkillisten herrasmiesten liiga* (1999–2019), jossa kirjallisuuden klassikoista lainatut henkilöahmot on tuotu osaksi yhteistä tarinamaailmaa.

Jarkko Toikkanen esittelee oman mallinsa intermediaalisen kokemuksen analysointiin ja soveltaa sitä ekfrasikseen H. P. Lovecraftin novellissa "Pickman's Model" (1927). Kauhugenre lisää klassiseen kuvataide-ekfrasikseen erityisen twistin. Virpi Vairinen laajentaa ekfrasista analysoimalla performanssin kuvauksia Don DeLillon pienoisromaanissa *Esittäjä* (2001). Mikko Keskinen kallistaa korvansa hiljaisuuksille Heinrich Böllin novellissa "Tohtori Murken kootut tauot" (1955) ja sen radiosovitoksissa. Hiljaisuus ei tarkoita sisällön poissaoloa, vaan taukokohdissa medioiden ominaispiirteet pääsevät selvemmin esiin.

Juha-Pekka Kilpiö tutkii, miten elokuvia kuvaillaan Robert Cooverin novellikokoelmassa *A Night at the Movies* (1987). Kuten postmodernismissä usein, elokuvat muodostavat fiktion sisään omia pienoismaailmojaan mutta raja elokuvien ja varsinaisen tarinamaailman välillä on häilyvä. Juri Joensuu katsoo läheltä Eino Ruutsalon elokuvaa *ABC 123* (1967), joka sisältää monenlaista tekstimateriaalia, mukaan lukien Ruutsalon kirjoituskonerunoutta. Vilkasrytmisen elokuva dynamisoi runoilmaisua entisestään.

Kokoelman päättää Hanna-Riikka Roineen teoreettinen artikkeli, jossa hän pohtii, mitä vaatimuksia verkottunut ja ohjelmoitava media asettaa kirjallisuustieteelle, varsinkin narratologialle, ja millaiset menetelmät sopisivat parhaiten uuden tyyppisiin kohdeteksteihin.

Vaikka kukin tapaustutkimus muodostaa oman kokonaisuutensa, voi nostaa esiin muutaman juonteen, jotka yhdistävät useampaa artikkelia. Kolme artikkelia käsittelee ekfrasista ja sen avartunutta alaa, kuvataiteesta performanssin kautta elokuvaan (Toikkanen, Vairinen, Kilpiö). Multimodaalisuutta havainnoidaan kirjallisuudessa (Marttinen) ja sarjakuvassa (Rantala). Kirjallisuuden ja elokuvan suhteita lähestytään kahdesta suunnasta: miten elokuvaa kuvaillaan kirjallisuudessa (Kilpiö) ja miten varsinaiseen elokuvaan on sijoitettu kirjallista materiaalia (Joensuu).

Samanlaisen kokoelman voisi toteuttaa muilla aloilla: *Intermediaaliset pelit*, *Intermediaalinen sarjakuva*, *Intermediaalinen teatteri* ja niin edelleen. Teidän siirtonne.

Lähteet

Banash, David 2004. From Advertising to the Avant-Garde: Rethinking the Invention of Collage. *Postmodern Culture* 2/2004. DOI: [10.1353/pmc.2004.0003](https://doi.org/10.1353/pmc.2004.0003) (<https://doi.org/10.1353/pmc.2004.0003>).

Eskelinen, Markku 2022. *Kolmen kehän sirkus*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Higgins, Dick 2018. *Intermedia, Fluxus and the Something Else Press. Selected Writings by Dick Higgins*. Ed. Steve Clay & Ken Friedman. New York: Siglio.

Kalha, Harri 2012. *Ihme ja kumma. Surrealismia ja silmänlumetta 1900-luvun alun postikorttitäiteessä*. Helsinki: WSOY.

Keskinen, Mikko, Juri Joensuu, Laura Piippo & Anna Helle 2018. Nykykaikaista aineistonkäsittelyä, painoväriä, erikoiskirjastoja. Alkulehtiä Kari Aronpuron kollaasiromaanin uusiin tulkintoihin. Keskinen, Joensuu, Piippo & Helle (toim.), *Avoin Aperitiff. Kirjoituksia Kari Aronpuron kollaasiromaanista* Aperitiff – avoin kaupunki. Tampere: Tampere University Press, 7–15. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0747-9> (<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0747-9>).

Piippo, Laura 2022. Luonto: kuvaus. *Kiiltomato.net* 19.5.2022. <https://kiiltomato.net/critic/laskennallisen-kirjallisuuden-ystavat-luonto/> (<https://kiiltomato.net/critic/laskennallisen-kirjallisuuden-ystavat-luonto/>).

Piippo, Laura & Juha-Pekka Kilpiö 2022. Intermediaalinen kirjallisuus, kirjallinen intermediaalisuus. Taustaa, käsitteitä, tulokulmia. Piippo & Kilpiö (toim.) *Intermediaalinen kirjallisuus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–30. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9386-3> (<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9386-3>).

Rajewsky, Irina O. 2010. Border Talks: The Problematic Status of Media Borders in The Current Debate about Intermediality. Lars Elleström (ed.), *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 51–68.

Roine, Hanna-Riikka & Laura Piippo 2021. Kirjallisuus ja sen tutkimus digitaalisissa ympäristöissä. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2021, 6–27. DOI: <https://doi.org/10.30665/av.102654> (<https://doi.org/10.30665/av.102654>).

Sallinen, Elina 2022. Eräs kokemus luonnosta – merkintöjä Luontorunoteoksesta. *Nokturno* 2/2022. <https://nokturno.fi/poem/eras-kokemus-luonnosta-merkintoja-luontorunoteoksesta/> (<https://nokturno.fi/poem/eras-kokemus-luonnosta-merkintoja-luontorunoteoksesta/>).

Stewart, Garrett 2010. Bookwork as Demediation. *Critical Inquiry* 3/2010, 410–457.

📁 [FAM](#) 💬 [Ei kommentteja](#)

[Website Powered by WordPress.com](#). tekijä [James Koster](#).